

בין ישראל לעמים

א. האמונה

"אני ה' אלוקיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים"¹
 "אתה אמרת להבדיל... ובין ישראל לעמים"²
 "ולתתך עליון על כל הגויים אשר עשה, לתהילה ולשם
 ולתפארת..."³
 "בישראל עבד לו קב"ה לבא דכל עלמא"⁴
 "כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה"⁵

לכל אומה ולשון התפקיד המיוחד לה, ואך ורק לה. ומאידך בשעה שכל אומה שמחה בחלקה, וממלאת את התפקיד שלה, ישנו גוף אחד שלם, הפועל ויוצר.

"והיה באחרית הימים... והלכו עמים רבים ואמרו: לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלקי יעקב ויורנו מדרכיו, ונלכה באורחותיו..."⁶

אכן זוהי תקוותנו לעתיד לבא שכל אומה לחוד ועם זאת כולם ביחד, יפעלו למילוי אותם הייעודים. עיקר הדגש בעבודה זאת יהי להבין, עד כמה שאפשר, את ההבדל בין ישראל לשאר האומות. לא אברר את תפקידה של כל אומה, והשתלבותה במערכת הכללית (עקרון אי ההפרדה) רק כשהדבר יהי נחוץ להבנת ההבדל בינינו לשאר האומות.

ב. מבוא – המבוכה

לעתיד לבוא הבריאה תמלא את ייעודה בגוף אחד המרכיב מחלקים הרבה. אמנם, עדיין אין המצב כך. האברים אינם מסתפקים במה שהם אברים. באים האברים ותובעים בשם האמת והצדק – וכי לא כך ראוי יותר, שמא לא נאה יותר דרך זו, שיהיה שוויון זכויות !! ובלשון המדרש:⁷ "באים כל שרי אוה"ע ומקטרגין על ישראל, מה נשתנו ישראל משאר האומות?" ובלשון אחרת:⁸ "אומר דוד: רבוננו של עולם, אפילו רשע שבישראל, כשיבוא לקרואת לפניך, ענה אותו מיד, שלא יאמרו אומה"ע, כל הפנים שוות".

מסתכלים אומה"ע על הפנים, מביטים על החיצוניות, מסתכלים ומתבוננים משתהים ומשתוממים, בטענה קשה הם באים, מה נשתנו אלו מאלו ?? – כל הפנים שוות!

(1) ויקרא כ' כ"ד (5) ברכות ו' ב'

(2) תפילה למוצ"ש – "אתה חוננתנו" (6) ישעיה ב' ב'

(3) דברים כ"ו י"ט (7) מדרש שוחר טוב, תהלים א'

(4) זהר פנחס רכ"א, וע"ע כוזרי מאמר ב' ל"ו (8) שם ד'

אולם, לא רק האבריים מבכים את מר גורלם, גם מהלב בוקעת אנחה עצובה ומרה. לא רק האבריים כופרים בהבדל זה, אף חלק מהלב מתכחש למציאות זו. רבים מבני דורינו כלל אינם יודעים שקיים הבדל כזה. ישנם בתוכנו היודעים, אך חושבים שההבדל מתבטא בכך שמדרגת הגויים גבוהה ממדרגתנו – כביכול אנחנו בבחינת האבריים, והגויים בבחינת הלב. גם אלה היודעים שגדלה מעלתנו – רבים מהם מצטערים על כך שזו המציאות, והיו מעדיפים שלא להוולד כיהודים ר"ל.

סיבות רבות ומגוונות לתופעה זו. אלפיים שנות גולה עברו עלינו, אלפיים שנה בהם היינו בתחתית המדרגה מבחינה חומרית, אלפיים שנה בהם התיחסו אלינו הגויים כאל עם הנמצא בשפל המדרגה גם מבחינה רוחנית – תופעה זו גרמה לריגשי נחיתות אצל חלק מבני עמנו, ומה קשה עליהם לעכל שהמציאות היא בדיוק הפוכה. אכן צדק הרב ריינס שאמר: יותר קשה להוציא את הגולה מהיהודים, מלהוציא את היהודים מהגולה. וז"ל הרמב"ם במו"נ: "שאין בטבע האדם, שיגדל על מלאכת עבדות בחומר ובלבנים והדומה להם, ואח"כ ירחץ ידיו מלכלוכם, וילחם עם ילידי הענק פתאום". גם אותם שאינם פגועים ברגשי נחיתות כעין אלו, ואינם רואים את עמנו כנחות מעמים אחרים, רבים מהם מוחקים כל אפשרות שמא אנו במעלה גבוהה משל יתר האומות, ומתייחסים אל עמנו ככל העמים.

הבישנות והצניעות היגן נחלתנו מימות אבותינו מיסדי האומה. ישנם יהודים שמחמת בושה יתרה וענווה שאינה במקומה, אינם רוצים לראות את עצמם במדרגה גבוהה משל יתר האנושות. פוחדים הם מפני הגדלות, נתקפים הם שם בפחד גבהים, בבחינת "ולא האמין יעקב, ולא עלה".

החובות הרבים שהיהדות מטילה על בניה, והחשש להכנס לדבר שאינו ידוע דיו להמון – גם אלה בוודאי גורמים לרבים להתכחש לדת, ולסגולת העם שהיהדות משתייכת אליו.

ישנם ביננו שהמושג "עם נבחר" מזכיר להם את הגזענות הגרמנית-נאצית בכל מוראה, וכן עוד מקרים של גזענות בהם דגלו אומות העולם, ולכן הם פוסלים מושג זה מעיקרו. גם על בני התורה שבקרבתנו לא פסח נגע זה. ואע"פ שהם יודעים ומאמינים שיש הבדל גדול בין יהודי לגוי, רבים רבים מתוכם אינם יודעים הבדל זה מהו, ואי שם בלב, מנקרת אצלם השאלה: ובכל זאת, והרי כל הפנים שוות?

מסתכלים אנו על הגוף, והנה אימה, חשכה גדולה נפלה עליו, חולה הגוף, חולה וחיוור, רועדים האיברים בחמתם, חפצים ללחום בו באותו אבר מתנשא, ללחום בו ולהורידו מגדולתו, פחד גדול נופל על הלב, דפיקותיו הולכות ומתחזקות, הולכות ומתעצמות, לברוח לברוח, להיכן שרק אפשר – והתקפת לב ממשמשת לבוא. יש לטפל בו בלב, יש לרפאותו ובדחיפות, תחילה צריך להחזיר לו את השליטה על עצמו ומיד אח"כ את השליטה על האבריים כולם, והיה כשזאת יעשה ישוב וירפא לו. אכן, זו צריכה להיות משימתנו בעת הזאת, להשיב לנו את השליטה על עצמנו, להפסיק את דהירת רבים אל עבר "דתי מדי ופרס", להחזיר ליהדות את המתבוללים שניתן עוד להחזירם, להעלות ובמלוא העוצמה את השאלה – מי אנחנו?

מה פשר הבדלותינו מכל האומות אלפי שנים? מדוע בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו? מדוע כל דרכי הכפירה, ההשכלה וההתקרבות לגויים לא הועילו להמעיט את שנאת הגויים כלפינו? מדוע כל

9 רמב"ם, מורה נבוכים ח"ג פל"ב

יהודי, ואפי' הכופר ביותר, עומד כמטרה להשמדה? מדוע באמת בשנות דור אחד עברו עלינו חמש מלחמות?

יש להגדיל את השאלה ולהאדירה, להגיע לידי מצב שיהודי לא יוכל לחיות עם שאלה כזאת בלבד, שהוא יהי' מוכרח לחפש תשובה לשאלה זו, וככל שתבער בו השאלה יותר, כן תגדל שלהבת התשובה.

אדם שאינו יודע את ערכו, אין באפשרותו לידע מה נדרש ממנו, ומאידך "כל מה שהאדם יודע את ערכו, ככה ערכו באמת גדול הוא"¹⁰.

ג. האומר "הבדל חיצוני" הרי זו דרך מינות

נעבור לגופו של נושא העבודה: מה בין ישראל לעמים? האם באמת כל הפנים שוות? האם ישנם צדדים נוספים באדם בהם מבדל היהודי משאר בני אנוש?

בציבור הרחב נשמעת הדעה שטענת הגויים טענת שקר היא. לא! אין כל הפנים שוות! ביררו וראו שבממצוע גבוהה הרמה השיכלית של היהודי משל כל בן אומה אחרת. אף ישנו ספר המונה את מספר הגאונים והממציאים היהודים שקמו לעולם, ומראה שגדולה היא תרומתם של היהודים בתחומי המדע יותר משל אומות אחרות, ושחוכמה יתרה שוכנת בקרב בני ישראל.

ישנם בקרבנו אף המוסיפים ואומרים שגם בחן ויופי נבדלים בני ישראל מאומות העולם. בוודאי אף נשמעת הדיעה שגם בגבורה ובעז רוח לא נכחד עמנו מהם, וכפי שראינו בגל המלחמות שפקד אותנו, במבצעי חילוץ ותגמול שונים, וכדו'.

ישנה דעה אחרת בקרב הציבור, הגורסת שיהודי מתייחד בכך שהיהודים קיבלו תורה ומצוות המעלות אותם מבחינה רוחנית, ומקרבות אותם לאביהם שבשמים.

אין אני שולל טענות אלו, ועוד ארחיב על כך את הדיבור, אולם מי שטוען שרק דברים אלה מבדילים בין ישראל לאומות, מי שטוען שזהו עיקר ההבדל, כלפיו אני בא בטענה: וכי זה הכל? רק הצדדים החיצוניים? רק במראה הפנים מצאת הבדל? הלמדת מה אמרו חז"ל על כוחות הנפש של בני אדם? החקרת היטב מה מסורת לנו מאבותינו על הצדדים הפנימיים של האנושות? ועוד שאלה אני שואל אותן, מפני מה אין אומרים בתפילת "אתה חוננתנו" – המבדיל בין גאונים לטפשים, בין יפים למכוערים, בין גבורים לחלשים, ובין צדיקים לרשעים? מדוע אנו אומרים – "בין ישראל לעמים" !?

שמא תאמר שכל יהודי הרי הוא בהכרח חכם, גבור, יפה-תאר ומוסרי יותר מכל גוי אחר? נראה שאותם החפצים להוכיח שאין הבדל בין יהודי לגוי, לא יתקשו להתמודד עם השקפה זו. הם ימצאו גויים גבורים ועשירים, הם ימצאו גויים יפה-תאר וחכמים, והם גם ימצאו גויים בעלי מידות ומוסר. מאידך הם ימצאו יהודים שאינם בעלי המעלות הללו, ואנו נצטרך לאלום פינו מול פני המציאות. שמא תאמר שבדרך כלל היהודי מעולה בדברים אלו מהגוי, בדרך כלל אבל לא תמיד – אם כך אתה אומר, נמצא אתה מבטל כל אותה אמונה הכתובה בתורה ושבה פתחנו: יש הבדל בין כל יהודי באשר הוא, לבין כל גוי יהי' איזה

¹⁰ הראי"ה קוק, אורות ישראל ח' ח'

שיהי'. והרי אתה כמי שאומר שאין הבדל בין יהודי לגוי, אלא בין חכם לטיפש, בין צדיק לרשע, וכיוצא בזה.

ואם יפתך יצרך ותשאל, ומה בכך שאינני מבדיל בין יהודי לגוי, וכי אחד מיסודות האמונה הוא זה?

אכן אמת! אחד מיסודות אמונתנו הוא זה: כיוון ששללת את ההבדל בין יהודי לגוי, לא די שהכחשת פסוקים מסויימים בתורה, אלא שאתה מערער את התורה כולה. אם אין ביהודי מעלה מיוחדת, מה טעם מוכרח הוא להיות יהודי ולקיים את התורה ומצוותיה, מדוע לא ינתן לו לבחור אם רצונו להיות יהודי או גוי?

במסכת מגילה¹¹ אומרת המשנה: "האומר יברכוך טובים, הרי זה דרך מינות", ומבאר רש"י: "שאינו כולל רשעים בשבחו של מקום..." ובפירוש ראשון בתוס' כתוב: "פירוש, שמוציאים את הפושעים מן הכלל". היינו דן את ישראל רק מצד מעשיהם, מסתכל רק על הצד החיצוני, ולכן כשרואה יהודים פושעים ר"ל, מוציא אותם מן הכלל, ודבר זה, הרי הוא דרך מינות!

נראה שזו אחת מן הסיבות שנקראו הנוצרים מינים, לפי שכפרו בהבדל זה, שבין ישראל לגוי. לפי שטענו שהבדל זה תלוי במעשים, וכשאינ מעשים הוא עתיד להבטל ולהשתנות. לפי שהסכימו בדעתם שיתכן הדבר שהקב"ה יחליפנו באומה אחרת ח"ו.

בספר "פרי הארץ" כותב ר' מנחם מנדל מוויטבסק (רב-חבר של בעל התניא) באגרת לתלמידיו שהלעיגו על עוזבי תורה וז"ל: "ולאפרושי מאיסורא, באתי להזהירכם... שלא להתלוצץ מבני אדם עוזבי תורה ח"ו... ומלתא דפשיטא לי וברור בשיכלי כהגלות נגלות, אחד הדברים הידועים לי, שהוא סיבת הירידה והשפלות והעניין, שבין כך ובין כך קרויים בנים..."!

כל טעם מתן תורה לישראל דווקא, תלוי ונובע ממעלתם של ישראל. אותם המלעיגים על עוזבי תורה, הינם פוגמים בקשר הפנימי שבין ישראל לתורה, והרי הם פוגמים באותו עיקר ויסוד שמבלעדיו אין תורה לישראל כלל. שאילו היה היהודי כשאר גויים ח"ו, כלל לא היה עמנו מקבל את התורה. לעומת זאת, עוזבי תורה עצמם פוגמים רק בצד החיצוני. הפגם הוא בחובה המוטלת עלינו לשמור את התורה, חובה הנובעת ומתבססת על אותה דרגה גבוהה בה אנו שרויים. אותם הפוגמים בשורש וביסודות, ממילא הרי הם מערערים את כל הבניין כולו, ולכן מעשה ההלעגה על עוזבי תורה "הוא עיקר הירידה והשפלות", ולא עוזבי תורה עצמם!

מפאת חשיבותו הרבה של נושא זה, לא נרתעתי, וכתבתי את הדברים כפי שהם. אמנם ודאי יש לסנגר על ישראל שטעות זו מקורה בחוסר יידע ובחינוך מעוות, ולכן הטועים בנושא זה הינם או בבחינת שוגגים, או בבחינת אנוסים.

11 מגילה כ"ה א'

12 פרי הארץ עמ' 7

"בני בכורי ישראל"¹³

"ישראל בני מלכים"¹⁴

"חביבין ישראל שנקראו בנים למקום"¹⁵

בגמ' קידושין ל"ו א' מובאת שיטת ר' מאיר שאומר: "בין כך ובין כך אתם קרויים בנים, שנאמר בנים שכלים המה (אפי' כשיש בהם שטות) ואומר, בנים לא אמון בם, ואומר זרע מרעים בנים משחיתים (אפי' כשעובדים עבודה זרה) ואומר, והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם ייאמר להם בני אל חי"¹⁶.

ובנצח ישראל¹⁷ מבאר את דעת ר' מאיר וז"ל: "ולא זה בלבד, אלא אף אם דבקים לגמרי בע"ג, ויוצאים במעשיהם מן הקב"ה להיות דבקים באלהי נכר... מ"מ כיון שהם טובים מחמת עצמם שכך נבראו מן השי"ת בשלמות, בשביל זה נקראו בני מעלי...".

לסיכום, מעלתם של ישראל אינה תלוי בדברים חיצוניים מסוג אלה שהזכרנו, או בבחירה חופשית ומעשים טובים, אלא תלויה בכשרונות מיוחדים, שישראל נחוו בהם מעצם בריאתם.

ד. ההבדל המהותי

"עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"¹⁸. ההבדל המהותי הוא כבר משעת היצירה, שישראל הם יצירה מיוחדת בבריאה, בעלת מדרגה ומעלה מיוחדת.

כתב הרב חרל"פ זצ"ל¹⁹: "וגם נצח ישראל לא ישקר; ואין העמים יכולים להתדמות לישראל בשום פנים ואופן, שכן ההבדלה שבין ישראל לעמים אינה הדרגתית בלבד, כי אם הבדלה תהומית ממש, כמו ההבדל שבין האור והחושך. "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב", היינו שאין ישראל נכנסים כלל בחשבון עם האומות שלישראל ישנה מהות אחרת לגמרי מאשר לעמים ולא רק מצד נשמתם, כי אם גם מצד גופם".

מבואר בדבריו, שההבדל ביננו לשאר אומות הוא הבדל יסודי ומהותי; ועוד הוסיף וביאר שההבדל הוא בנשמה ובגוף, בפנימיות ובחיצוניות.

וז"ל הרמח"ל בספר דרך ה':²⁰ "ענין ישראל ואומה"ע שמצד טבע האנושי נראה היותם שווים באמת, ומצד ענייני התורה הם שונים שינוי גמור, ונבדלים כמינים מתחלפים לגמרי... ואומנם כיון שיש בהם (בגויים) בחינה אנושית, אע"פ שהיא שפלה, רצה הקב"ה שיהי' להם מעין מה שראוי לאנושות האמיתית, והיינו שיהי' להם נשמה כעין נשמות בני-ישראל אע"פ שאין מדרגתה מדרגת נשמות ישראל, אלא שפלה מהם בהרבה". ועיין שם באריכות מה שכתב בכל הפרק.

(17) מהר"ל, נצח ישראל פרק י"א

(13) שמות ד' כ"ב

(18) ישעיה מ"ג כ"א

(14) שבת ס"ז א'

(19) הרב חרל"פ – ממעיני הישועה, של"ה

(15) אבות פרק ג'

(20) רמח"ל, דרך ה', ח"ב פ"ד

(16) ואף שר' יהודה חולק על ר' מאיר – עיין תשו' הרשב"א ח"א סי' רמ"ב, הכותב וז"ל: "ואע"ג דר"מ ור"י הלכה כר"י, הכא ר"מ קראי קא דייק... וע"ע ביאור הגר"א י"ד קנ"ט ג' – פוסק כר"מ, וכן הביא הראי"ה קוק זצ"ל באגרת תקנ"ה עמ' קצד, עיי"ש.

נמצא, לפי דבריו, כי ההבדל בין ישראל לאומות העולם מתבטא במדרגת הנשמה, בכשרון הנפש, ביכולת לתיקון כל הבריאה ועלויה, ובסגולה לעלות למעלה עליונה – אלקית.

כדבריו, ביאר גם המהר"ל וז"ל²¹: "אמנם כל המון מבני אדם, אי אפשר שיהיו שווים במה שיש חלק מהם יותר אלקי מזולתם... כי העם הזה היה יותר נפשם אלקית...".

וב"נצח ישראל"²² כתב: "כי אומה זאת, נצח בריאתם בשלמות הגמור, ואל תשגיח בחטא אשר בהם, מכל מקום עצם הבריאה בהם בשלמות, ואין ראוי שיחליף וימיר החטא שהוא דבר מקרה בישראל, את הבחירה שבחר בהם מצד השלמות עצמי בישראל, כי טהורים הם מן החטא בעצמם...". ובהמשך דבריו עוד מביא המהר"ל את מדרש שיר השירים רבא, ותמצית דבריו, שאומות העולם הרי הם ככושית הזאת, שמצד עצמה היא שחורה. אבל ישראל כשחוטאים, הרי הם כאשה לבנה שידיה התלכלכו בפחם; וע"ע שמאריך מאד בזה בכל הפרק.

וב"כוזרי"²³ כתב ריה"ל וז"ל: "ונבדלו משאר בני אדם בתכונות אלוקיות, שעשאו כאלו מין אחר... נבדל משאר בני אדם בזוץ נפשו".

בדרכם של הראשונים, מבארים גם האחרונים את עניינו של ההבדל שבין ישראל לאומות העולם.

בספר "משיבת נפש" כותב ר' נחמן מברסלב וז"ל²⁴: "...כל אחד מישראל... צריך לחזק עצמו בנקודת יהדותו שיש לו מצד התולדה, שהוא מזרע ישראל... ולא עשני גוי, ומלובש בו נקודה קדושה כזאת, אשר הוא עיקר ההבדל בין קדושת ישראל לבין העמים".

באגרת תקנ"ה מבאר הרב קוק זצ"ל ג"כ באותה הדרך, שעיקר ההבדל הוא בכוחות הפנימיים של האדם, וז"ל: "דע הדר"ג ששני דברים עקריים ישנם, שהם יחד בונים קדושת ישראל וההתקשרות האלוקית עמהם. האחד הוא הסגולה, כלומר, טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור "לא בצדקתך וגו'", "רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם", "והייתם לי סגולה מכל העמים"; והסגולה הוא כח קדוש פנימי, מונח בטבע הנפש ברצון ה', כמו טבע כל דבר מהמציאות שא"א לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם". והשני הוא עניין הבחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד תורה..."

ולאחר העיון בדבריו נראה שהרחיב וביאר דעת הראשונים, וכתב שמשעה שאברהם אבינו וזרעו אחריו נבחרו לעם ה', הוטבעו בנפשם ובנשמתם כוחות של קדושה ותכונות אלוקיות – זהו עיקר ההבדל שבין ישראל לעמים, והוא הקרוי סגולה.

סגולה זו, יש אפשרות להוציאה מן הכח אל הפועל ע"י קיום תורה ומצוות, ויש אפשרות להשאירה בכח בלבד. אולם, גם אם האדם ישאירנה ח"ו בכח בלבד, אין זה ממעט וגורע כלל מסגולת ישראל שבו. על

21) כוזרי, מאמר ראשון קג' וע"ע מ"ו וצ"ב

22) מהר"ל, תפארת ישראל פ"א

24) "משיבת נפש", י"א

22) מהר"ל, נצח ישראל, פ"א עמ' ע"ב

פי זה יובן מאמר חז"ל²⁵: "ג' סימנין יש באומה זאת: רחמנין בישינין וגומלי חסדים" – היינו שיש בישראל נטייה למידות אלו, אולם אין זה מונע אפשרות לבחור ח"ו במידות הפוכות מאלו.

בצורה חדה וברורה מבואר ההבדל הפנימי הזה שבין ישראל לאומות, בספר בן איש חי להרב יוסף חיים וז"ל:26) "כי לא זכו לנשמה ורוח אלא ישראל, אבל אומה"ע אין להם אלא נפש מצד הקליפה..."

דבר זה שבארנו, שיש בישראל כוחות של קדושה שא"א לשנותם ולבטלם, אמרוהו חז"ל במקומות רבים, וזהו טעם אגידת כל ארבעת המינים יחדיו.²⁷ זהו שמבואר במסכת כריתות²⁸ שהחלבנה שריחה רע מכוונת כנגד פושעים שבישראל, ואעפ"כ, המוציא את החלבנה מבין סממני הקטורת חייב מיתה. ע"פ זה גם נפסק בשו"ע²⁹ שתענית ללא עבריינים (פושעי ישראל) אינה תענית.

לזה כיוונו חז"ל במסכת סנהדרין³⁰ כשאמרו "וירח את ריח בגדיו ויברכהו. אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו". ועוד כתבו שם³¹ "ישראל, אף על פי שחטא, ישראל הוא!" וזהו שנאמר בשם האר"י שצבור בראשי תיבות: צדיקים בינוניים ורשעים.

לפי דברינו עד כה יובן, שאע"פ שהוצאת הסגולה מן הכח אל הפועל תלויה בבחירה חפשית, בכל אופן המציאות של הסגולה אינה תלויה בבחירה חפשית. שהרי משעה שנבחרו ישראל לעם סגולה, הם נבראים במציאות שונה ומעולה משל יתר העמים, ודבר זה הוא בטבע הבריאה. זה הוא טעם מתן תורה לישראל דוקא, ואינו אחד ממצוותיה של תורה.

זהו מה שאמר הקב"ה לישראל בשעת מתן תורה: "אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו אני מחזיר את העולם לתוהו ובוהו". שאם עם ישראל יעשה תוהו ובוהו בסגולה שבו, שהוא עיקרה של הבריאה, ויתכחש למציאות של הדבר המרכזי שבבריאה, שקדם לבריאה, ושלמענו נבראו כל חלקי הבריאה הנותרים, אם עם ישראל יתעלם מכך שהוא נברא עם כוחות נפש מיוחדים המסוגלים לשמירת התורה – ממילא הקב"ה יעשה את התוהו ובוהו בכל יתר פרטי הבריאה, שאין בהם צורך כי אם כעזר לאדם בעבודת בוראו.

לדבר זה כיוון יחזקאל לאתר החורבן והגלות, כאשר עם ישראל חפץ לנתק את הקשר המיוחד עם ה', גיבא יחזקאל ואמר:³² "והעולה על רוחכם היו לא תהיה, אשר אתם אומרים נהי' כגויים, כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן, חי אני נאום ה' אלקים, אם לא ביד חזקה, ובזרוע נטויה, ובחמה שפוכה". כלומר, לא מסור לבחירת האומה אם רצונה להיות לעם סגולה, על כל המשתמע מזה (תורה ומצוות), שהרי כך נבראה אומה זו, כאומה היחידה הראויה ומסוגלת לקיים תורה ומצוות, ולא תוכל האומה להתנער מחובה זו.

25) שו"ע אר"ח תרי"ט א'

25) יבמות ע"ט

30) סנהדרין ל"ז א'

26) בן איש חי, שנה ב' – תולדות ג'

31) שם מ"ד א'

27) מנחות כ"ז א', וברש"י שם

32) יחזקאל כ' ל"ב

28) כריתות ו' ב'

ה. סיבות ההבדל

בפרק הקודם ראינו את ההבדל המהותי שיש בין ישראל לעמים. נברר עתה מדוע והיכן מתחיל הבדל זה. בביאור הסיבות להבדל זה ישנן שתי שיטות בספרי הראשונים:

שיטת רמח"ל וסיעתו

בספר "דרך ה'" ⁽³³⁾ מבאר רמח"ל שהאלקים קבע עת וזמן שבו יקבעו מדרגות בני האדם, מעלתם ונשמתם, הם וזרעם אחריהם עד סוף כל הדורות, וזמן זה היה דורו של אאע"ה. באותו דור בחן הקב"ה את מעשי בני האדם, וע"פ מעשיהם"נתחלק העולם לשבעים אומות... כולן בבחינת האנושות בשפלות, וישראל בבחינת האנושות בעילוי... וכלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאד, בלתי ראויה למעלה הרמה הנצחית שהתעתדה לה בראשונה... ונכלל בו מן החושך והעכירות שיעור גדול... ואברהם לבדו נבחר במעשיו ונתעלה ונקבע להיות... כפי מציאות האנושית במדרגתו העליונה, ונתן לו להוציא ענפים כפי חוקו".

מבואר בדבריו, שבתחילה עלה במחשבה שכל בני אנוש יהיו במדרגתם של בני ישראל. אמנם אוה"ע במעשיהם אשר לא טובים, ירדו והורידו את עצמם ואת זרעם אחריהם, ואברהם לבדו, במעשיו הטובים, זכה וזיכה את עצמו וזרעו אחריו.

לסיכום שיטת רמח"ל: תחילתו של ההבדל בדורו של אברהם אבינו, סיבות ההבדל – מעשיו של אבי האומה.

ע"פ דרכו זו מבאר רמח"ל את המדרש על הפסוק "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו..." – מדרש המתאר את פניית ה' לעשיו ולישמעאל לקבל את התורה, ואת סירוב האומות לקבלה. מבאר זאת רמח"ל כפשוטו. מכיון שכל המעלה שיש לישראל מקורה בבחירה חופשית ובמעשים טובים, לכן ניתנה גם לשאר אומות העולם הזדמנות לעלות למדרגת בני ישראל, ע"י בחירה בטוב, אלא שהזדמנות אחרונה זו לאומות (כאומות ולא פרטים) הוחמצה.

שיטת מהר"ל וסיעתו

בדרך אחרת מבאר מהר"ל את סיבות תחילת ההבדל שבין ישראל לאומות. בספרו נצח ישראל ⁽³⁴⁾: "במדרש: מי זה ערב לבו לגשת אל ה', אמר רבא בר רב הונא, מעלה זו יש בין ישראל לגויים, דאילו בישראל כתיב, והייתי לכם לאלקים והמה יהיו לי לעם, ואילו בגויים כתיב, מי הוא זה ערב את לבו לגשת אלי נאום ה' להיות לי לעם ואני אהיה להם לאלקים ע"כ. בארו בזה דברנו... כי הפרש אשר יש בין ישראל לאומות, כי השי"ת בחר בישראל בעצם, לא בשביל מעשיהם הטובים, שלא לומר דוקא כאשר הם עושים רצונו של השי"ת אז בחר בהם... ולפיכך כתוב והייתי לכם לאלקים קודם, והמה יהיו לי לעם. כלומר, מה שהשי"ת בחר בישראל הוא קודם, ואף כי ישראל אינם מקבלים אלקותו, לכך לא כתב ג"כ קודם בחירת אברהם מעשיו הטובים, שלא תאמר כי הוא יתברך בחר באברהם ובזרעו אחריו בשביל מעשיהם, זה אינו רק כי הבחירה בהם מצד עצמם וזוהי בחירה כללית אבל באומות כתב קודם להיות לי

(33) דרך ה' ח"ב פ"ד

(34) נצח ישראל י"א עמ' 60

לעם, שכאשר מעשיהם טובים וצדיקים, אז השי"ת מקרב אותם ואין הקירוב אליהם רק מצד הפרטים, לא בחירה כללית, ולכן אצל נח שהשי"ת קרבו זה היה בשביל מעשיו בלבד, ולכך לא היה הבחירה בזרוע כלל".

מבואר בדבריו שבחירת עם ישראל כעם סגולה עלתה במחשבה עוד לפני בריאת העולם. ואין הדבר תלוי במעשים של בני אנוש, אלא הדבר תלוי ברצון ה' שמתחילה ברא את ישראל כעם סגולה.

ע"פ דרכו זאת יובן, שלא יתכן שהתורה תנתן לאומות העולם, כי הם נבראו בדרגה רוחנית שאינה מסוגלת לקיום התורה. למרות זאת, מבאר המהר"ל את המדרש הנ"ל המתאר את פנית ה' לאומות לקבל את התורה. כוונת המדרש לתאר מדוע אוה"ע אינם מסוגלים לקיים את התורה. כך כתב בספר תפארת ישראל:³⁵ "ומה שנזכר בגמרא שהם לא רצו לקבלה, הכוונה בזה כי אין ראוי להם התורה והמצוות... שאין נפשם מוכן לזה".

בשיטת מהר"ל הולך גם ר"ה"ל בספר הכוזרי³⁶. מבאר הוא שמקור ההבדל נעוץ בשורשיות האלקית שנכפתה על האדם מעצם הבריאה. כשם שיש הבדל בין דומם צומח חי ומדבר, כך ישנו הבדל כבר מעצם הבריאה בין אנשי סגולה החשובים כגרעין הפרי, ובין אומות העולם החשובים כקליפתו.

באותה דרך הולך גם ר' נחמן מברסלב הכותב בספרו משיבת נפש:³⁷ "שא"א להשיג על מה בחר בנו ביותר מכולם... על כן באמת, נקראים ישראל סגולה, כי התקרבות ישראל לאביהם שבשמים יותר מכל העולם, הוא רק כמו סגולה, שהוא למעלה מהשכל, וא"א להשיג...".

אמנם יש לנו להבין מה טעם ברא אלקים את ישראל במדרגה נעלה מיתר האומות, ומדוע לא ברא את כל בני אנוש במעלה שווה, ובכוחות רוחניים זהים? נראה, שלכך כיוון המהר"ל כשכתב:³⁸ "אמנם כל המין מבני אדם, אי אפשר שיהיו שווים כולם במעלת נפשם...". כשם שא"א לעולם שיהי' ללא דומם וצומח, חי ומדבר, כשם שא"א לגוף שיהיה כולו לב, כשם שא"א לה לדירה שלא יהיו בה שילוב של סלון ושירותים, כך גם א"א לבני האדם שיהיו כולם לעם סגולה.

לאמיתו של דבר, דווקא ההבדל מחד גיסא, וההרכבה מאידך גיסא, המדרגות השונות של בני אנוש והתפקידים השונים המשתייכים אליהם בהתאם למעלתם, דווקא שווי זה (ולא השוויון) הוא היוצר את השלמות המלאה של הבריאה, ואת תיפקודה המלא בכל תחומיה וגווניה. אם שלמות זו אינה נכרת הרי זה מפני אותה מלחמה הקיימת בין הלב לאברים, ו"אילו ידעו אומה"ע מה היה המקדש יפה להם, קסטריזת היו מקיפין אותו כדי לשמר³⁹. ולעתיד לבא כשכל העמים ילכו בשם ה', ויעבדוהו שכם אחד, וכל אחד יסתפק בחלקו וימלא את חובתו, נזכה ונגיע לתפעול שלם של הבריאה כולה, ולהשגת תכליתה.

יש גם להזכיר שלפי שיטת רמח"ל שראינו לעיל, סיבת ההבדל בין ישראל לאומות נובעת ממעשי בני

35 תפארת ישראל א'

38 תפארת ישראל א'

36 כוזרי מאמר א' הנ"ל

39 במדבר א'

37 משיבת נפש סעי' י"א

האדם בדורו של אברהם אבינו ע"ה, וע"פ מעשי אבותיהם נקבעו באותו הדור כוחות הנפש ומדרגות הנשמה. ועל כן, לא עלינו תלונתם כי אם על אבותם.

ואע"פ שאמרנו שעתה נקבעו מדרגות שונות לבני אנוש – אם כשיטת רמח"ל ואם כשיטת המהר"ל – אין הדברים אמורים אלא לגבי האומות בכללותן. אבל האדם החפץ לכנוס אל עם סגולה, פתוחה לפניו דרך הגירות. אם האדם חש ושואף לעלות למעלה הרמה והנצחית ולדבוק בתורה ובמצוות, הרי שכל דיכפין ייתי ויכנוס.

ו. תוצאות ההבדל

תוצאות ההבדל מבחינה רוחנית

"אם אמרו לך, חכמה באדום, תאמין. תורה באדום – אל תאמין!"

"אם אין ישראל בעולם, אין לי שבח וגדולה"⁴⁰. שם וגדולה ליה' (תפילה) באדום – אל תאמין!

"לעתיד לבא, כל ישראל נעשין נביאין"⁴¹. נבואה באדום – אל תאמין!

"הארץ שלי היא, וישראל שלי הם, מוטב ואנחיל שלי לשלי"⁴² ומאידך גיסא "ושממו עליה אויבכם"⁴³. ארץ ישראל וקדושתה לאדום – אל תאמין!

הובאו מדברי חז"ל אלה, בדברי המהר"ל וז"ל⁴⁴: "ולכך... הם נתיחדו בפעולות האלקות שהם מצוות התורה, לפי מדרגת נפשם האלקית, במה שהיו מוכנים לנבואה ורוח הקודש, להיות השכינה ביניהם. ועכו"ם לפי מעלתם, נתן להם 7 מצוות, שהם שבע מצוות בני נח".

לסיכום, תורה וקרבת אלקים, נבואה וחיים בארץ הקודש, הם ענין של זכות נפש, של דבקות, של נשמה גבוהה. תורה איננה ענין שיכלי בלבד, אינה מדע ככל המדעים, ולכן שיאי קדושה אלה שייכים רק אצל ישראל שהם בעלי אותם כוחות נפש, המסוגלים לקלוט אותם.

תוצאות ההבדל מבחינה גשמית

על מנת שיתאפשר לישראל להוציא את סגולתם מן הכח אל הפועל יש להסיר מהם הפרעות ונזקים המונעים מהם מלעסוק בתורה ומצוותיה, ומכיון ש"כל ישראל בני מלכים"⁴⁵ יש לתת להם כבוד וגדולה כיאה לשבטו של מלך.

מעלות אלו שקבלו ישראל בתחום החיצוני-גשמי, אינן חלות בהכרח על כל יהודי ובכל תקופה. מעלות והצלחות אלה תלויות גם בבחירה חפשית. ואמנם, כשהיו ישראל בשיא מעלתם גם מצד מעשיהם, והוציאו מן הכח אל הפועל את הסגולה שבהם, היינו בשעת מתן תורה כשכלתה זוהמתם, הם הגיעו גם לשלימות

(43) ויקרא כ"ו ל'

(40) אותיות דר"ע, אלף

(44) תפארת ישראל, י"א

(41) במדבר ס"ו – חוץ מתקופות מיוחדות, בדרגת "ויקר", ולצורך ישראל; ור' להלן.

(45) שבת ס"ז א'

(42) קה"ר א'

גופנית-גשמית. על אותה שעה נאמר "כולך יפה רעיתי ומום אין בך".⁴⁶ כך היה גם בתקופת שלמה המלך. מחד הלכו ישראל בדרך ה', ומאידך כשחטאו ישראל, נענשו וירדו לשפלות ולגלות, ולא נכרו בהם מעלות אלו, וכמו שכתוב "אם שמע תשמע... ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך... אם לא תשמע... ואתה תרד מטה מטה..."⁴⁷ ופסוקים הרבה כיוצא בזה.

נזכיר ממאמרי חז"ל העוסקים בנושא שלנו:

"אשריכם ישראל שכלכם חכמים גדולים, מגדלכם ועד קטנכם"⁴⁷.

"ג' עזין הן: ישראל באומות וכו'"⁴⁸.

"כך הגויים יראים מישראל"⁴⁹.

תמימים כיונה... ערומים כנחשים...⁵⁰.

"בכה ר' ישמעאל ואמר: בנות ישראל נאות הן, אלא שהעניות מנוולתן"⁵¹.

בין גזענות לגזענות

לאחר שהסברנו את מהות ההבדל בין ישראל לאומות, את סיבות ההבדל ואת תוצאותיו, כאן המקום להתעכב על טענה הנשמעת בחוגים שונים – באומות ובישראל גם יחד – טענה המשווה את ישראל לאומות אחרות שדגלו בהשקפה גזענית.

יש להבדיל בין גזענות שתכליתה לשעבד עמים, לדכא נפשות, להשמיד, להרוג ולאבד; גזענות שמקורה בשכל האנושי, ושכל מאוייה למלא את שאיפות היצרים הפראיים שבחיה-אדם על חשבון הזולת; יש להבדיל בין גזענות זו לבין "גזענות" שתכליתה לקרוא דרור לעמים, להביאם אל ייעודם בעולם הזה ובעולם הבא, להסיר כאב וסבל מכל חלקי הבריאה, "גזענות" שמקורה בבורא עולם ושלא באה על חשבון יתר הברואים. אלא לטובתם.

ז. גרים

בפרקים הקודמים הרחבנו בביאור ההבדל בין ישראל לעמים, וראינו שהבדל זה הוא הבדל שבטבע, ומקורו בכוחות הפנימיים של בני אנוש.

הסבר זה מעורר את השאלה של הבנת האפשרות של גירות. כיצד יכול אדם שנברא כגוי, ואין לו כוחות רוחניים המייחדים את היהודי, כיצד אדם זה יכול להתגייר, ללמוד תורה ומצוות!

כבר המהר"ל הזכיר שאלה זו, בספרו תפארת ישראל⁵² וז"ל: "ואל יקשה, א"כ הגר, איך אפשר שיהי'

(46) שהש"ר ד' (50) שהש"ר ב'

(47) ערובין כ"ג ב' (51) נדרים ט"ו

(48) ביצה כ"ה ב' (52) תפארת ישראל סוף פ"א

(49) שמ"ד ט"ו

מקבל התורה, כאשר יש לו תכונה נפשית שאינה טובה... "ובמשך הפרק מיישב המהר"ל תמיהה זו, ועוד נזכיר דבריו, ונשתדל לפרשם ולבארם כראוי. אך קודם לכן נעיין בדברי חז"ל בנושא זה.

שאלה מעין זו שואלת הגמ' במסכת שבת וכך נאמר שם⁵³: "מפני מה עובדי כוכבים מזוהמין, שלא עמדו על הר סיני. שבשעה שבא נחש על חוה, הטיל בא זוהמה; ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני, לא פסקה זוהמתן. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי, גרים מאי? א"ל, אע"ג דאינהו לא הוו, מזלייהו הווי, דכתיב את אשר ישנו פה עמנו עומד היום, לפני ה' אלקינו, ואת אשר איננו פה...".

בעקבות גמרא זו הולך מרן החיד"א, וכותב בספרו מדבר קדמות⁵⁴, וז"ל: "שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולא אמרו גוי שנתגייר, להורות כי זאת לפנים, ממעמד הר סיני שקיבלנו התורה, שם נמצא נפש הגר, ודברי חז"ל ידועים, דנפשות הגרים עמדו במעמד הר סיני...".

ע"פ הדברים שנאמרו לעיל, תיושב היטב שאלתנו. מסיבות שונות – שאין כאן המקום להאריך בהן – חפץ הקב"ה לפזר מעט מנפשות היהודים בין אומות העולם. משום כך גזר שנשמות יהודיות יולדו במשפחות גויות, ובמשך ימי חייהן יתגייירו ויחזרו ליהדות. גרים אלה, לאמיתו של דבר, כבר בלידתן היו עם כוחות הנפש שנחון בהם כל יהודי, ואף הם היו במעמד הר סיני יחד עם כל ישראל; ועל כן ביכולתם להתגייר, לשוב חזרה למקומם הטבעי, ולקיים תורה ומצוות.

אמנם, לאחר ריבוי העיון בדברי רבותינו, נראה לכאורה, שישנם בחז"ל מאמרים הסותרים ביאור זה – מאמרים מהם משתמע ביאור אחר ושונה לאפשרות זו של גיור.

במסכת ברכות מובאת טענתו של רב אשי כלפי בני מתא מחסיא; וז"ל הגמרא⁵⁵: "אמר רב אשי, בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו, דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא, ולא קמגייר גיורא מינייהו". ולכאורה ע"פ הביאור שראינו במסכת שבת, יוצא שכל הגרים עמדו לפני הר סיני ומי שלא עמד לפני הר סיני עדיין הוא בזוהמתו, וכיצד יתגייר? ומהי טענת רב אשי כלפי בני מתא מחסיא שלא התגיירו, והרי אינם מסוגלים לשמירת תורה ומצוות, ולא עמדו רגליהם לפני הר סיני! ואמנם רש"י מבאר שבני מתא מחסיא גרים שהשתמדו היו, ויתכן שביאר זאת גם בגלל שאלתנו זו, אך לפי פשט הגמ', וכפי שמבאר המהרש"א, בני מתא מחסיא גויים גמורים היו, ובכל אופן ישנה "טענה" כלפיהם על כך שלא התגיירו.

בפסיקתא רבתי⁵⁶ מובאת מימרא התואמת את דברי הגמ' בברכות, ולכאורה אינה מתיישבת עם דברי הגמרא במס' שבת; וכך נאמר בפסיקתא: "לעת"ל, מביא הקב"ה את כל הגרים שנתגיירו בעוה"ז ודן את כל אומה"ע בפניהם. והם אומרים רבש"ע, אם באנו לפתחך לא קבלתנו! א"ל, יבואו גרים שנתגיירו מכם ויעידו בכם". גם מדברי הפסיקתא יוצא ברור שישנה טענה כלפי כל הגויים – גם אלה שלא עמדו על הר סיני – על כך שלא התגיירו.

⁵⁵ ברכות י"ז א'

⁵³ שבת קמ"א א'

⁵⁶ פסיקתא רבתי, כ"ז

⁵⁴ מדבר קדמות, ערך "גר"

אמנם דברי הפסיקתא עצמם קצת קשים. מדוע טוענים אומה"ע לפני הקב"ה: "אם באנו לפתחך לא קבלתנו", וכי לא ידעו את ששייב להם הקב"ה? והרי לפני הגרים דן אותם ה', וכיצד אפשר לומר טענה זו כשתשובתה בצידה!

מדברי הגמ' בקדושין⁵⁷ ובמקומות נוספים, ש"קשין גרים לישראל כספחת", קצת משמע שגרים אלו אינם כישראל לכל דבר, ושלא כדברי הגמ' במסכת שבת שכבר עמדו רגליהם על הר סיני ככל ישראל.

גם מדברי הגמ' ביבמות⁵⁸ "גר שנתגייר כקטן שנולד דמי" וכן מלשון מדרש בראשית רבה⁵⁹ המבאר את הפסוק "ואת הנפש אשר עשו בחרן – עשו שכאלו בראו", ממקורות אלו גם כן משמע שהגר הרי הוא מעין בריאה חדשה, וכל תהליך קדושתו והקשר שלו לעם ה' אינו מתחיל במעמד הר סיני, אלא רק בעת גיורו.

לעומת הגמ' ביבמות, הרי מובא במדרש תנחומא⁶⁰ לגבי עקילס הגר "עד שהוא במעי אמו היה ראוי להתגייר"; היינו שאכן זיקתו ליהדות היתה עוד לפני לידתו, ולפני גירותו בפועל. ממאמרים אלה שהבאנו ומאמרים נוספים בחז"ל, מתברר כי יש להעמיק בהבנת אפשרות הגוי להתגייר (למרות שאין בו כוחות הנפש של היהודי) בדרך אחרת.

אמנם נכון, גוי העומד להתגייר אין לו כוחות הנפש של היהודי, אין בו את הכוחות הפנימיים לצורך עבודת ה' כפי שידרש ממנו לאחר גירותו. אעפ"כ, אם הוא משתוקק בכל לבו לקיים תורה, אם הוא חפץ בכל לבו לקרבת ה' ולשם שמים – הקב"ה מסייעו, מסיר ממנו את הזוהמה, ונוטע בו כוחות נפש אלה. אמנם עד עתה גוי היה, גוי ככל הגויים, היכול לקיים שבע מצוות בני נח ותו לא, אך מעתה הריהו יהודי, בריאה חדשה, לידה חדשה, הקב"ה מסייעו ומקנה לו את הכוחות הנדרשים לעבודתו ית'.

וע"פ ביאור זה יובן, שגם גוי שלא עמדו רגליו על הר סיני יש באפשרותו להנצל מהזוהמה ולדבוק בה' ובעמו. זו הסיבה שישנה טענה כלפי הגויים על כך שלא התגיירו. ואל תתמה על כך שהקב"ה משנה טבעו וכוחות נפשו של בן אנוש, שהרי ראינו כיוצא בזה במקומות רבים. בהל' תשובה⁶¹ מבאר רמב"ם שאדם שהרבה לחטוא, לעיתים ייענש בכך שיוסר ממנו כח הבחירה החופשית. כשהיתה סיבה מאת ה', שרתה נבואה על בלעם הרשע למרות שגוי אינו מסוגל לנבואה. יתר על כן, אף אתונו של בלעם זכתה לראות מלאכים ולדבר, כשהיתה סיבה לכך. ובכלל ידוע שכדי לקרב לה' ית' ולא די בהשתדלות בלבד, אלא יש צורך גם בסייעתא דשמיא, ובהתערבות מצד ה' "ואלמלא הקב"ה עוזרו, אינו יכול לו". וראה עוד באגרות הראי"ה⁶², שם מבאר הרב קוק זצ"ל וז"ל: "אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה, שמפסיק את הופעת הסגולה ג"כ, אבל זה א"א, כי אם במי שבא למידה זו להיות ח"ו שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית הלב". והרי "מדה טובה מרובה ממדת פורענות" ואם יהודי בחטאיו יכול לאבד את כח הסגולה, ק"ו שגוי שבא לשם שמים, יכול לקנות כח קדושת ישראל.

57 קדושין ע' ב'

60 תנחומא, משפטים ה'

58 יבמות כ"ב א'

61 משנה תורה, הל' תשובה פ"ו

59 בראשית רבה, ל"ט'

62 אגרות הראי"ה, ח"ב איג' תקנה

במהלך הפרק ראינו את דברי מרן החיד"א התואמים לביאור הראשון לגירות, ע"פ הגמ' בשבת. נראה עתה את דברי הכוזרי ודרך ה' שנראים כתואמים את הביאור השני, ע"פ הגמ' בברכות ויתר המקורות שהוזכרו. וז"ל הכוזרי⁶³: "ואם הגר מתחזק ומקבל עליו ללכת בדרך זו, כבר זכה לו ולזרעו במדה מרובה של קירבה לאלה, אך גם אחר אשר קבל עליו כל אלה, לא ישוה הגר לבן ישראל מלידה...". היינו, הגירות אינה תוצאה מגזירת ה' על נשמת יהודי שתטמע באומות ותחזור לדרגתה המקורית, אלא תוצאה מרצון הגר לקרבת ה', ומחסדו ית' עליו, שמזכהו לקרוב אליו – אך לא עד כדי דרגת היהודי עצמו, אשר עמדו רגליו לפני הר סיני.

ובדרך ה'⁶⁴ כותב וז"ל: "ומרוב טובו וחסדו ית"ש, גזר ונתן מקום, אפי' לענפי שאר האומות, שבבחירתם ובמעשיהם, יעקרו עצמם משרשם, ויוכללו בענפיו של אאע"ה, אם ירצו... ואולם אם לא ישתדלו בזה, ישארו תחת אילנותיהם השרשיים, כפי ענינם הטבעיים...".

גם הרמח"ל, כהכוזרי, לא הזכיר כלל את הגמ' במס' שבת עם הגמ' במסכת ברכות ויתר המקורות שהוזכרו. לולא דברי המהר"ל הייתי חושב שדיעות חלוקות ונפרדות יש כאן, אך לאחר העיון בדברי המהר"ל, נראה שרומז לשני הבאורים גם יחד. על כן נראה לבאר, דלא פליגי, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, וכפי שאבאר בפירוט לקמן.

וז"ל המהר"ל בהמשך דבריו בתפארת ישראל⁶⁵: "ואין זה קשיא כלל כי מאחר שבא להתגייר הנה יש לו תכונה ישראלית וכאשר נתגייר נעשה טפל לאומה ישראלית והרי הוא כמוה, ועם כל זה אמרו, קשים גרים לישראל כספחת, כי הספחת מזגו אינו טוב...".

נראה שבדבריו – "הנה יש לו תכונה ישראלית" – רצה לרמוז לגמ' הנ"ל במסכת שבת, שהגוי יכול להתגייר כיון שכבר יש לו תכונה ישראלית, שהרי אע"ג דמזלייהו הוי – איהו לא הוי; והרי נולד לאם גויה, וכיצד יוכל להיות כיהודי לכל דבר מבחינת כל תכונותיו? על כן אמרו קשים גרים לישראל כספחת.

אמנם בחסד ה' על יראיו יכול הוא שישתנה מזגו, ויהיה ככל ישראל – וכפי שכבר היו דברים מעולם אצל גרים רבים – וע"פ הביאור השני שביארנו, וכפי שרומז המהר"ל בספרו גבורות ה'.

וז"ל המהר"ל בספר גבורות ה'⁶⁶: "וישראל שהמיר עדיין ישראל הוא, כי א"א לשנות עצמו, אבל ישראל מפני שהם גבדלים מן האומות ואינם בכלל שלהם, והם עליונים וקדושים על האומות, בשביל זה אפשר להתדבק בהם, וזה כי מעלין בקדושה ואין מורדין, ולכך אפשר לכותי להיות גר להתחבר, לקנות קדושה עליונה ומי שנתגייר בעבור שהוא רוצה להיות דבק במעלה העליונה הוא כקטן שנולד דמי".

נראה שרמז לנו כאן המהר"ל על הביאור השני הנ"ל. כאן לא מזכיר המהר"ל תכונות ישראליות שכבר קיימות בלב הגר, אלא להיפך: יש כאן לידה חדשה: הגר, שבבחירתו חפץ מאוד להיות דבק במעלה העליונה, אפשר לו ברחמי האל לקנות קדושה עליונה, ולהדבק בעם ה'.

63 כוזרי, מאמר א' קט"ו

65 מהר"ל, תפארת ישראל ח'

64 רמח"ל, דרך ה' ח"ב פ"ד – ד', ה'

66 מהר"ל, גבורות ה' מ"ב

כדי שלא יקשו דברי הגמ' אלו על אלו, ודברי המהר"ל שכאן על דבריו במקום אחר, נראה לבאר שאלו ואלו דברי אלקים חיים, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. שני סוגי גרים ישנם: א. גרים שתהליך גירותם מאת ה' הוא. הקב"ה – מסיבות שלו – שתל את נשמותיהם בין אמה"ע, והקב"ה הוריד את ישראל לגלות כדי להחזיר נשמות אלו חזרה לאומה⁶⁷. אך גרים אלה אין דרגתם הרוחנית כדרגת כל ישראל, שהרי מזליהו אמנם היה אך לא נשמותיהם⁶⁸, ואם הם לא ישתדלו הרבה לקרבת ה' ולחסדו ולסיועו שיעניק להם כוחות נפש ככל יהודי, הרי שישארו בדרגה נמוכה יותר; בחינת "קשים כספחת".

ב. אך ישנו סוג נוסף של גרים. כאלה אשר לא עמדו על הר סיני ועדיין מזוהמין הם, אך ברצונם ובבחירתם עזבו את ארץ מולדתם ומשפחתם ובאו לכנוס לעם ישראל לשם שמים. גדולה זכותם זו כדי שהקב"ה יסייע להסיר מהם הזוהמה, ויעניק להם כל כוחות הנפש הפנימיים שיש ליהודי כדי לקיים תורה ומצוות בשלמות, ולהגיע לקרבת ה'. ולא רק לדרגת היהודי הרגיל והממוצע הם מגיעים, אלא אף ליותר מכך, וכדברי המדרש בילקוט⁶⁹: "ג' גרים הן, יש גר שנתגייר לשם אלה... השני להיות מתפרנס כעני... הגר השלישי זה שנתגייר לשמו של הקב"ה. אמר הקב"ה הוא שקול עלי כאחד מהם שנאמר, הקהל חקה אחת; אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, הגר הזה כלוי לפניך? א"ל גדול הוא לפני, שנתגייר לשמי!".

יתכן גם שוהו באור הפסיקתא אשר הוזכרה בתחילת הפרק. אמנם רואים אומה"ע את הגרים לפניהם, אך הקב"ה הרי הביא את כל הגרים שנתגיירו בעוה"ז, ולכן הם אומרים על עצמם שהם אינם ככל הגרים, שהרי הם לא עמדו רגליהם על הר סיני. על כך משיב ה' ומוכיחם מאותם גרים שלא עמדו רגליהם על הר סיני ואעפ"כ התגיירו! לכן מסוג זה של גרים משיב להם הקב"ה: "...יבואו גרים שנתגיירו מכם, היינו שאף הם כמותכם ולא עמדו רגליהם על הר סיני ומכם הם, "והם יעידו בכם".

העולה לנו מפרק זה – ביאור לשאלת המהר"ל: אע"פ שגוי נברא עם כוחות נפש חלשים משל יהודי, מכל מקום ביכלתו לעקור עצמו משורשו ולהתגייר, בין אם ע"י רצון ה' שגזר כך מקדם, ובין אם ע"י רצונו הוא, שחפץ בקרבת ה'.

67 כדברי הגמ' בפסחים פ"ז, ב'

68 כדברי מהרש"א בשבת קמ"ו, א'

69 ילקוט, בא י"ג

אמר העורך.

נקיטנא בשולי מאמרי הכותבים החשובים הי"ו, בתוספת מ"מ והפניות, זעיר פה וזעיר שם.

- לעמ' 6 : כבר עמדו בקושיא זו בבית-מדרשם של בעלי התוספות, המעירים "וכי אברהם היה צריך ליטול עצה לקיים מצות הבורא ית' מה שלא עשה בכל הנסיונות" – עד שקבעו כי "ח"י שלא נטל עצה על המילה כלל" אלא "רק בעבור שלא היה יודע מאי זה אבר ימול...א"נ לפי שראה אברהם שמתו כל עבדיו שמל אותם... א"נ – אם ימול בפרהסיא או בצנעא... א"נ שרצה לנסות אותו" ועוד תירוצים שונים – ראה בספר תוספות שלם עה"ת, חלק ב' – ריש פרשת וירא, ובפירושו של חזקוני שם; וכן ר' תורה שלמה סוף פרשת לך-לך. (עו"ר חכמה ומוסר לרש"י מקעלם ח"ב עמ' רס"ב, פרדס יוסף ריש פרשת וירא עמ' ק"ח, ובספר דברי יואל עמ' שס"א).
- לעמ' 10 : אם כי עצם הנהגת עריכת השולחן באופן של "משיב רוחות מעלה נשיאים ומוריד מטר ומצמיח אדמה" ודאי קדמה הרבה, ונערכה כבר כלפי אדה"ר וכלפי עשרת הדורות ונוח וכו'.
- לעמ' 24 : בניגוד להצלחת ההאצלה ממשה לאהרן ומרים וכן לשבעים הזקנים ואפי' לכל העם – לשעה; מ"ת – וכן בניגוד להאצלת אליהו על אלישע, הרי לעומת זאת לדעת הרמב"ם (מו"נ ח"ב פל"ב) לא יכלה להיערך האצלה מירמיהו לתלמידו-משמשו הסופר ברוך בן נריה, אף שביקש זאת; עיי"ש. אלא שלשיטת הרמב"ם (שם, ובהמשך) הרי לא כל ישראל הגיעו למדריגת נבואה שלימה גם בזמן מ"ת! אם כן בהכרח שכל שניבא – בזכות עצמו הוא שניבא, ואין ההאצלה אלא תוספת סיוע – ולא היא המכרעת.
- לעמ' 40 : ר' מדרש ויק"ר פ"א ג' – "לא ניתן דברי הימי' אלא לידרש וכו' " וכן הוא במדרש רות רבה פ"ב א', ודבר זה אמור הוא בפרט בנוגע לשינוי שמות משאר ספרים לדברי הימים; וכפי שהוכיח בס' "מרגליות היים" סנהדרין מ"ד ב' אות ט"ו, והסתייע גם מרש"י סוטה מ"ב ב', עיי"ש בייתור לשונו. ור' להלן לעמ' 76 : ראה "מרחבים" א' עמ' 66–85 : עו"ר "מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 266–274 : על חלקו של שמשון הקרוב לבחינת משיח – "שעניינו הצלה גמורה של כל הנידחים ואף הארה לאומות העולם"; ועוד שם על נקודת ההתחלה ("ויחל"), על שילוב דן ויהודה, על הצורך בנזירות, ועוד.
- לעמ' 79 : ר' דיוקו של רבנו יונה בפי' למס' אבות פ"ב מ"ז, אמנם למדרגת "חסיד" לא יגיע ע"ה, אך יכול הוא להגיע למדריגת "צדיק"!
- לעמ' 81 : נימוקי ההשמטה – ר' משך חכמה להפטרות נשא (שכבר צויין במאמר) "פן יהרגוהו פלשתים, ועוד שלא יסיחו דעתן מן הרחמים" בסוברם שמובטח הוא הנצחון על הפלשתים.

: ע"ע גבורת ארי – מילואים – יומא נ"ד א', ובחוב' "מגדים" ב' עמ' 9 ואילך; ולעיל בהערה לעמ' 40

בנוגע למאמר "יחס התורה לנכרים בארצנו" יש להשלים בפרטים הרבה; ומהם:

- (1) מהות והגדרת גר תושב: מלבד הגמ' בע"ז, הרי מקורות ראשיים לענין זה – מסכת גרים פ"ג ה"א, ירושלמי יבמות פ"ח ה"א, תו"כ בהר פרשה ה' ופרק ח'.
- (2) על מהות גר תושב – מקצת גירות: ר' "משפט המלוכה" פ"ח ה"א; עו"ר מאמר הגרי"ש כהנמן זצ"ל הנדפס בס' (זכרון) שם עולם, טעלז תשמ"ה.
- (3) להערה 7: כדעת הרמב"ם והדמב"ן – הן מלחמת מצוה הן מלחמת רשות: רבנו בחיי בפ' שופטים; סמ"ג עשין קי"ח; חינוך תקכ"ז; ור' גם הגרי"פ פערלא על הרס"ג י"א. ור' בספר "משפט המלחמה" ריש פט"ז המסייע שיטה זו ממדרש תנחומא, מדרש רבה וילקו"ש. ור' בס' "הלכות מדינה" ח"ב שער ה' פ"ו סק"ד ואילך – הבחנה בין שיטות הרמב"ם והרמב"ן.
- (4) דעת הגרמ"ד פלאצקי בקונט' נר מצוה מספרו "חמדת ישראל", שב"נ אשר קיים המצוות מילדותו אינו צריך קבלה בפני בי"ד (וגליוני הש"ס חולק, ור' רבנו גרשום כריתות ט"ז) ועוד יתירה מזו, הכס"מ הל' מאכלות אסורות פי"א כותב שאם ידוע על גוי מסויים שאינו עובר על ז' מצוות ב"נ הרי אינו צריך קבלה בפני בי"ד (אלא רק לענין "להחיותו").
- (5) בנוגע להערה 16 – שיטת רש"י והסתירה הנשמעת בה:

- א. ע"ע רש"י גיטין נ"ז ב' – לגבי נעמן – ד"ה "גר תושב – שלא קיבל עליו שאר מצוות אלא עבודה זרה וכו'".
- ב. ברם ר' רש"י ע"ז (!) כ"ד ב' ד"ה "גר תושב – שקיבל שבע מצוות בני נח והרי רביעה בכלל", וכן רש"י שם כ' א' ד"ה "לגר אשר בשעריך – גר תושב שקיבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח וכו'".
- ג. ור' רש"י דברים כ"ד י"ד ד"ה "בשעריך – זה גר תושב האוכל נבילות"; לכאורה כדעת "אחרים".
- ד. ועי' בספר "באר שבע" בחידושו לסנהדרין צ"ו ב', המבחין בין דין להחיותו (ולזה צריך קבלת כל ז' המצוות) ובין שאר דינים – יי"נ וכדו' – שלזה מספיק כשקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז. והרד"ב וויין בספר "חקרי הלכה" (עמ' 12, בהערה) הביא לו סיוע מדברי רש"י בערכין ובע"ז. והרי זה כשיטה המתבארת במאירי לע"ז ס"ד ב' וברשב"א בתוה"ב הארוך בית המישי ריש שער ד'.
- ה. ור' שד"ח מערכת גימל – כללים אות מ"ד, ובדבריו בשו"ת "אור לי", שבאמת רש"י לא הכריע מחלוקת זו, ורק לגבי הקצוות (ע"ז ואכילת נבילות) נקט הכרעה פשוטה!
- ו. ור' בס' "עמק הלכה" על הרמב"ם הל' איסורי ביאה פי"ד ה"ז, אשר כתב להשיג על ה"ושב הכהן" הנסמן (והוא העיר גם לרש"י גיטין מ"ד א').

- א. ראה גם חינוך מצוה י"ד ומצוה שמ"ז.
- ב. סתירה מצויה גם בחינוך עצמו – שהרי כתב במצוה תכ"ו: ג"ת שקיבל עליו ז' מצוות; א"כ הסתירה מצויה במידה שוה בחינוך כמו ברמב"ם.
- ג. לעצם הסתירה ברמב"ם: עי' בספהמ"צ מ"ע ק"צ – מלחמת הרשות, וכן גם במנין המצוות שבריש ספר היד (ק"צ) וא"כ גם אלה בסתירה למש"כ במשנ"ת פ"ו ה"א; ור' מש"כ בזה ב"דינא דחיי" שעל הסמ"ג עשה קי"ח, ובס' "ברית משה" שם, ור' גם הערת הגר"ח העליר בספהמ"צ שם במהדורתו. ואריכו"ד בזה – ובקשר לפסיקה כר"מ או כחכמים – בספר "באר מרים" (על הלכו' מלכים) ח"ב – פ"ו ה"א סי' א', ובספר "תורת המלך" ו"משפט המלוכה" שם. וראה גם בספר "הלכות מדינה" ח"ב הנז' (שבספהמ"צ לא דק כ"כ לבאר המצוה לפרטי דיניה).
- ד. ולהוסיף כי בחינוך מצוה תקכ"ז ישנה לכאורה סתירה פנימית בנוגע לקריאה לשלום; שפתח במלחת הרשות, ובדיני המצוה כתב מלחמת מצוה. ועיי"ש במנ"ח וכן "ברית משה" הנ"ל, ור' "הלכות מדינה" הנ"ל סק"ג.
- ה. לביטוי "חזר בו" – ר' בס' "מעין החכמה" על תרי"ג מצוות, שקשה לומר שהרמב"ם בחיבורו חזר בו, וסובר שגם בחיבורו כוונתו רק על ז' עממין!
- 7) להערות 18–19, הגירסה ברמב"ם אלא מחכמיהם: באנצית"ח ח"ו ערך גר תושב עמ' ר"צ הערה 11 הוסיפו וציינו בזה לס' "כבוד אלהים" לר"י שם טוב, "מעשה אפוד" – הקדמת האפוד עמ' ג', "תולדות אדם" להגר"ז מווילנא – פרק ו', "אפיקי יהודה" דרוש ל"ה אות ז'; ומקור הדברים בס' "משנת ר' אליעזר" (ענעלאוו) עמ' 121; ועו"ר שם.
- אמנם למרות כל זאת, הנה ברמב"ם דפוס רומי – שנת ר"מ – הגירסה אינה אלא כ"א ולא מחכמיהם.
- 8) לשיטת הראב"ד כשאין היובל נוהג – מלבד פרשנות הכס"מ לראב"ד, ראה תשו' הרשב"א ח"א סי' קפ"ב; ור' להלן מס' 10.
- 9) להערה 21: ר' בספר "חקרי הלכה" הנז' עמ' 44–45, ור' ביאורו לדברי הראב"ד ויישובו לתמיהת הרא"א קפלן.
- 10) להערה 22 – כהראב"ד: א. הסמ"ג כהראב"ד – עי' בפ"י המהרש"ל על הסמ"ג שם (ל"ת מ"ט) הכותב מפורשות שהסמ"ג ס"ל כשיטת הרמב"ם (וכן כתב הר"מ להדיא"). ור' מה שדן בדבריו בחידושי מהרד"ם על ספהמ"צ להרמב"ם מל"ת נ"א.
- ב. ר' רש"י גיטין מ"ה א': "לא ישבו בארצך – בשבעה אומות כתיב!"
- ג. ר' מאירי יבמות מ"ח ב' – בדעת הראב"ד – "אבל לענין קבלתו מקבלין אותו בכל זמן"; ור' עוד שם הערתו בנוגע לקבלת "גר לחצאין".
- 11) מס ועבדות: על מהותם והגדרתם – ר' "משפט המלוכה" פ"ו ה"א, וכן "תורת המלך" שם (בסוף החלכה) ור' בזה אריכו"ד בס' "באר מרים" הנז' ח"ב פ"ו ה"א סי' א' ושם בסי' ב' האריך בזה; וכן ראה "הלכות מדינה" הנ"ל סק"ו.
- 12) לשיטת הלח"מ בנדון – ר' גם רדב"ז שם ה"א, בפירושו הראשון.

- (13) חובות הג"ת, אם צריך למול: ר' משל"מ הל' מלכים פ"י ה"ז, ור' רידב"ז ירושלמי
במות פ"ח ה"א, ומה שהעירו באנציי"ת הנ"ל סוף הע' 10.
- (14) ור' מסקנת "הלכות מדינה" (הגרא"י וולדינברג שליט"א) ח"ב שער ה' פ"ו ס"ק י"ד:
"יש לנו שיטה מגובשת שאפשר להסתמך עליה שמותר לנו להרשות את העכו"ם
שבזמנינו לשבת בארצם וכו'". ור' מנ"ח מצוה צ"ד - בזמה"ז שיש קנין לנכרי
באר"י, מותר הג"ת בישיבה בארץ.
וקנצין למילי.

למאמר "בין ישראל לעמים":

- (1) בנוגע לשיטת רמח"ל - ראה דברי הרמב"ם באגרת תימן פרק א' : "...שבתורה
הזאת הבדילנו הבורא משאר בני העולם...ואין זה לפי שהיינו ראויים לכך אלא
בחסדו של הבורא וטובו שהתחסד אלינו והטיב לנו בשביל שקדמו לאבותינו
מעשים טובים בידיעת הבורא ובעבודתו וכו'".
- (2) לשיטת כוזרי ומהר"ל - ר' "לקוטי אמרים-תניא" לרש"ז מלאדי: ספ"א, רפ"ב, ספ"ו,
רפ"ז וכן פי"ט - ומכללם נמצאת למד על ההבדל היסודי שבטבע הויית ישראל
לעומת טבע הויית אומה"ע; ר' שם באורך.
- (3) ר' מלבי"ם שמות י"ט ה' המבחין "בין עם סגולה ובין עם קדוש"; הביטוי הראשון
מתייחס לבחירת ה' בעם ישראל מצד עצמם כמות שהם, "אבל עם קדוש נקראו
בעת יתקדשו ויתרוממו מצד קדושת מעשיהם וכו'".

שמות הכותבים

- הרב יגאל שפרן - ראש "מרחבים".
הרב יששכר גואלמן - "מרחבים". ראש המערכת.
הרב ש. מן־ההר - מרצה בחוג לתנ"ך.
הרב יהודה שביב - מרצה בחוג לתנ"ך.
הרב ב.צ. קריגר - מרצה בחוג לתנ"ך.
שמחה וייסמן - בוגר מכללת "מרחבים"
עדיאל לוי - בוגר מכללת "מרחבים".
אוריאל לוי - בוגר מכללת "מרחבים".
משה עואמי - בוגר מכללת "מרחבים", חבר מערכת
צבי דרדיק - תלמיד מכללת "מרחבים".
יוסף קלנר - "מרחבים", מחלקת המחקר.
נריה גוטל - "מרחבים", מחלקת המחקר. עורך.

